

SON SINIF HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNİN KORONAVİRÜS SALGINI SÜRECİNDE KLİNİK UYGULAMALARDA YAŞADIKLARI KAYGILAR

Şerife YILMAZ^{1*}, Meltem BÜYÜKÖZTÜRK²

¹Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, 81620, Düzce, Türkiye

²Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, 81620, Düzce, Türkiye

Özet: Araştırma son sınıf hemşirelik öğrencilerinin koronavirüs salgını sürecinde klinik uygulamada yaşadıkları kaygıyı belirlemek amacıyla duygu, düşünce ve deneyimlerini daha iyi değerlendirme olanağı verdiği için niteliksel yöntemlerden biri olan odak grup görüşme tekniği kullanılarak yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanan, öğrencilerin tanımlayıcı özelliklerini içeren soru formu ve "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Etik kurul izni alınmıştır. Katılımcılara çalışma hakkında bilgi verilip, bilgilendirilmiş onamları alınmıştır. Araştırmanın verileri içerik analizi kullanılarak analiz edilmiş ve öğrencilerin yaşadığı duygular, uygulama sürecinde yaşanan sorunlar, pandemi sürecinin hemşirelik eğitimine etkisi konusunda görüşler ve öneriler olmak üzere dört tema belirlenmiştir. Öğrencilerin koronavirüse yakalanma, temaslı olma, ailelerine, hastalara ya da sağlık çalışanlarına bulaştırma ve taşıyıcı olma, eğitimlerinin kesintiye uğraması konusunda kaygı yaşadığı, yaşadıkları kaygıların klinik uygulamaya başladıktan sonra arttığı, uygulamaların verimsiz geçtiği ve bakım verici rollerini yerine getirmede zorlandıkları belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Hemşirelik eğitimi, Kaygı, Koronavirüs

Anxiety Encountered by Nursing Students in Clinical Practices during Coronavirus Outbreak

Abstract: In the study, it was aimed to determine the anxiety experienced by students in clinical practice during the coronavirus outbreak. In this research, the focus group interview technique, which is one of the qualitative methods, was used to determine the anxiety experienced by students since this technique allows better evaluation of emotions, opinions and experiences. As the data collection tool, the question form prepared by the researchers and consisting of the descriptive characteristics of the students and "Semi-Structured Interview Form" were used. Ethics committee approval was obtained. Participants were informed about the study and their informed consents were obtained. The data obtained in this research were analyzed using the content analysis, and four themes were determined as emotions experienced by the nursing students, problems experienced in the clinical training, opinions on the effects of the pandemic process on nursing education and recommendations. The findings showed that the students were worried about being infected with coronavirus, infecting their families, patients and healthcare workers, interruption of their education, and increased anxiety during clinical practice. The findings suggest that the practices were inefficient, and nursing students could not fulfill their caregiver roles.

Keywords: Nursing education, Anxiety, Coronavirus

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, 81620, Düzce, Türkiye

E mail: serifeyilmaz83@gmail.com (Ş. YILMAZ)

Şerife YILMAZ

<https://orcid.org/0000-0002-5660-7712>

Meltem BÜYÜKÖZTÜRK

<https://orcid.org/0000-0002-0030-8211>

Gönderi: 30 Mart 2021

Kabul: 16 Nisan 2021

Yayınlanma: 01 Eylül 2021

Received: March 21, 2021

Accepted: April 16, 2021

Published: September 01, 2021

Cite as: Yılmaz Ş, Büyükoztürk M. 2021. Anxiety encountered by nursing students in clinical practices during coronavirus outbreak. BSJ Health Sci, 4(3): 257-263.

1. Giriş

Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan, 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi olarak ilan edilen koronavirüs salgını (COVID-19) kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve küresel bir sorun haline almıştır (WHO, 2020). Ülkemizde ise ilk vaka 11 Mart 2020'de tespit edilmiştir (SB, 2020).

Tüm dünyada paniğe ve tedirginliğe yol açan salgın pek çok sektörü olduğu gibi sağlık ve eğitim sektörlerini de bu olumsuz etkilemiştir. Salgınla birlikte gelişmiş ülkelerin bile sağlık sistemleri çökme noktasına gelmiş, sağlık çalışanları yoğun tempoda çalışmak durumunda

kalmış ve psikolojik açıdan olumsuz etkilenmişlerdir (Chew ve ark., 2020; Roberts ve ark., 2021). Bu süreçten önemli ölçüde etkilenen bir diğer sektör ise eğitim sektörü olmuştur. Bu süreçte birçok ülke eğitime ara vermiş ya da uzaktan eğitime geçilmiştir (Üstün ve Özçiftçi, 2020). Üniversitelerde uzaktan, yüz yüze ve hibrit yöntem gibi farklı seçenekler uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle hemşirelik gibi uygulamalı eğitim veren bölümler salgından daha fazla etkilenmiştir. Hem teorik hem de uygulamalı eğitimlerden oluşan hemşirelik eğitimi normal şartlarda da yoğun ve stresli bir eğitimidir. Yapılan çalışmalar hemşirelik eğitiminin stresli bir eğitim olduğunu; öğrencilerinin özellikle klinik uygulamalarda

yüksek kaygı düzeyine sahip olduklarını göstermektedir (Sharif ve Masoumi, 2005; Benner ve ark., 2009; Chernomas ve Shapiro, 2013; Labrague, 2013; Chen ve ark., 2015; John ve Al-Sawad, 2015; Macauley ve ark., 2018; Sancar ve ark., 2018; Savitsky ve ark., 2020).

Salgın sürecinin öğrencilerin yaşadığı kaygı ve stresi artırdığı düşünülmektedir. Öğrenciler salgın durumlarında enfeksiyon kapma korkusu gibi stresi artırabilecek faktörlere maruz kalabilmektedirler. SARS, MERS gibi salgınlarda öğrencilerle yapılan çalışmalar salgın sürecinde öğrencilerin kaygı seviyelerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Wong ve ark., 2004; Oh ve ark., 2017; Elrgal ve ark., 2018; O'Sullivan ve Phillips, 2019; Blanco-Donoso ark., 2020).

Kaygı, öğrencilerin yaşam kalitelerini, eğitimlerini ve klinik uygulamalarını olumsuz etkilemekte (Sanad, 2019); hatta öğrencilerin eğitim programından ayrılmalarına neden olabilmektedir (Rafati ve ark., 2017). Öğrencilerin yaşadıkları kaygıları ortaya çıkarmak, etkileyen faktörleri anlamak ve bu faktörleri azaltacak stratejiler geliştirmek önemli ve gereklidir (Shanafelt ve ark., 2020). Pandemi sürecinde hemşirelik öğrencilerinin çoğunluğu uzaktan eğitim almaktadırlar. Çalışmamız genel uygulama dersi kapsamında hastaneye uygulamaya çıkan öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle çalışmamız pandemi sürecinin öğrenciler tarafından nasıl anlamlandırıldığını ortaya koymak açısından oldukça önemlidir. Çalışmada hemşirelik son sınıf öğrencilerinin koronavirüs salgını sürecinde hastanede uygulama yapmaya ilişkin yaşadıkları kaygılar ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan genel uygulama dersi alan son sınıf hemşirelik öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, koronavirüs salgını sürecinde öğrencilerin yaşadıkları kaygıyı belirlemek amacıyla duygu, düşünce ve deneyimlerini daha iyi değerlendirme olanağı verdiği için niteliksel yöntemlerden biri olan odak grup görüşme tekniği kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanan, öğrencilerin tanımlayıcı özelliklerini içeren soru formu ve "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Odak grup görüşmeleri 6-8 kişilik gruplar ile online görüşme olanağı sağlayan bir platform aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara araştırmanın amacı, görüşmenin yaklaşık ne kadar süreceği, görüşmelerden elde edilen verilerin gizli tutulacağı ile ilgili bilgiler açıklanarak bilgilendirilmiş onamları alınmıştır.

Araştırmanın verileri tımdengelim yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi süreci görüşme verilerinin yazıya geçirilmesini, verilerin düzenlenmesini, anlamlı veri birimlerinin saptanmasını, analiz matrisi oluşturulmasını, analiz süreci ve sonuçların rapor edilmesini içermektedir. Bu doğrultuda yapılan her bir görüşme araştırmacılar tarafından bilgisayarda birebir

yazılı hale getirilmiştir. Daha sonra içerik analizinin ilk aşaması olan veri kodlaması yapılmış, anlamlı olan ifadelere tanımlayıcı isimler/kodlar bulunarak, görüşmenin farklı bölümlerindeki benzer kodlar birbiri ile ilişkilendirilerek bir araya getirilmiştir. Tüm veriler benzer şekilde kodlandıktan ve bir kod listesi oluşturulduktan sonra temalar ve alt temalar ortaya çıkarılmıştır.

3. Bulgular

Salgın sürecinde klinik uygulamaya çıkan hemşirelik son sınıf öğrencilerin kaygılarını belirlemek amacıyla yapılan bu araştırmaya toplam 23 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin %69,6'sı kadın, %30,4'ü erkek ve yaş ortalamaları 21.47 ± 0.79 'dir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %87,0'sinde herhangi bir kronik hastalık bulunmamakta; % 73,9'unun ailesinde bir ya da daha fazla kişi koronavirüs tanısı almış; %52,2'si en az bir kez koronavirüs tanısı alan biriyle temas etmiş ve sadece % 8,7'si koronavirüs geçirmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerden ikisinde astım, birinde ise kalp ve ritim bozukluğu bulunmaktadır. Öğrencilere ait bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik bilgiler

Demografik Bilgiler	n	%
Cinsiyet	Kadın	16 69,6
	Erkek	7 30,4
Kronik Hastalık Bulunma Durumu	Evet	3 13,0
	Hayır	20 87,0
Koronavirüs Pozitif Olma Durumu	Evet	2 8,7
	Hayır	21 91,3
Koronavirüs temaslı olma durumu	Evet	12 52,2
	Hayır	11 47,8
Bir yakınının koronavirüs olma durumu	Evet	17 73,9
	Hayır	6 26,1
Yaş	$\bar{x} \pm SS: 21.47 \pm 0.79$	
Toplam	23	100

Çalışma toplam üç odak grup görüşmesi ile tamamlanmış; öğrencilerin yaşadığı duygular, uygulama sürecinde yaşanan sorunlar, salgının hemşirelik eğitimine etkisi konusunda öğrencilerin görüşleri ve öğrencilerin sürece ilişkin önerileri olmak üzere dört ana tema belirlenmiştir. Tema ve alt temalara ilişkin veriler Tablo 2'de verilmiştir.

3.1 Öğrencilerin Yaşadığı Duygular

Öğrencilerin birçok üniversitenin hemşirelik bölümleri de dahil olmak üzere eğitimlerini uzaktan eğitime yürüttüğü bir süreçte klinik uygulamaya çıkma konusunda farklı duygular yaşadığı belirlenmiştir. Öğrenciler koronavirüse yakalanma, temaslı olma, ailelerine, hastalara ya da sağlık çalışanlarına bulaştırma ve taşıyıcı olma korkusu yaşamış ve bu konuda kaygılarını dile getirmişlerdir. Ayrıca hasta ya da temaslı

olmaları durumunda karantinaya alınma ve buna bağlı olarak eğitimlerinin kesintiye uğraması konusunda endişe yaşamışlardır. Bu konuda öğrencilerin ifadeleri şu şekildedir;

"Dışarıdan veya arkadaşlarımdan kapıp hastalara ve oradaki hemşirelere bulaştırmaktan kaygı duyuyordum." (OG3,K8).

"Babam astım hastası olduğu için ona bulaştırdım, taşıyıcı olurum diye kaygılanıyordum, korkuyordum." (OG3,K3)

Öğrencilerin genel uygulama dersini, mezuniyet öncesi pratik yapabilecekleri için bir fırsat olarak gördükleri ve bu konuda genel olarak istekli oldukları belirlenmiştir. Klinik uygulamada kendilerini hemşire gibi hissettiklerini ve uygulama yapacak oldukları/yaptıkları için mutlu ve heyecanlı olduklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda bir öğrenci;

"Uygulamaya çıkma düşüncesi beni çok heyecanlandırmıştı; çünkü hastalarla birebir ilgilenme imkanı var, kendimi hemşire gibi hissetme imkanım var, her şeyi yani teori de değil de uygulamalı olarak öğrenme imkanım var. O yüzden çok heyecanla gelmişim." (OG2, K1) şeklinde görüşünü dile getirirken; öğrenciler sürecin belirsizliği, salgının seyrinin nasıl olacağını bilmemesi, klinik uygulamaya başlayıp başlayamama, başladıklarında devam edememe gibi konularda kaygı yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu konuda bir öğrencinin görüşü şu şekildedir;

"Evet, korktuk ama okul bittikten sonra biz zaten bu işi yapacağız. Bu işin içinde olacağız; belki pandemi servislerine atanacağız. Onun için bizim çalışmamız, bazı şeylerin farkına varmamız ve uygulamalar hakkında fikir edinmemiz gerekiyor. Bu yüzden intörlüğümüzün devam etmesi beni sevindirdi." (OG3, K7).

Ek olarak öğrenciler süreçle baş etme ve koruyucu ekipmanla çalışmaya yönelik kaygılar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bu konuda bir öğrencinin görüşü şu şekildedir;

"Benim kaygı yaşadığım tek nokta koruyucu ekipmanlarla çalışmanın zorluğu oldu. İkincisi de hastalık nedeniyle hastalarımızı kaybettiğimizde, herhangi bir çaresizlik yaşadığımızda onunla nasıl baş edeceğimle ilgili kaygılar oldu." (OG3, K5).

Öğrenciler yaşanan süreç ve uygulamada karşılaştıkları davranışlar nedeniyle kendilerini değersiz hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu konuda bir öğrenci görüşünü şu şekilde dile getirilmiştir.

"Böyle bir dönemde hemşirelik öğrencisi olup ayrıyeten son sene olup staja çıkmak mesleki doyum açısından beni hiç tatmin etmiyor açıkçası. Çekiniyoruz. Alan dar az kişi olalım ve mümkün olduğunca bunu da tıp öğrencisi, asistanlardan değil tıp intörnlerinden değil hemşirelik intörnlerinden oluyor. Bazen istenilmediğini hissediyorsun. Bu da mesleki doyumundan birer parça birer parça eksiltiyor." (OG2, K3).

Tablo 2. Çalışmada belirlenen tema ve alt temalar

Temalar	Alt Temalar
Öğrencilerin Yaşadığı Duygular	Kaygıların artırmasına neden olan duygular (korku, endişe, tedirginlik, belirsizlik) Hissedilen diğer duygular (değersizlik, heyecan, mutluluk) Okul ve öğretim elemanı kaynaklı sorunlar Uygulamaya çıkılan kurum ve kurum prosedürleri kaynaklı sorunlar
Uygulama Sürecinde Yaşanan Sorunlar	Sağlık çalışanı kaynaklı sorunlar Hasta kaynaklı sorunlar Sosyal çevre kaynaklı sorunlar
Salgının hemşirelik eğitimine etkisi konusunda öğrencilerin görüşleri	Verimsiz dersler ve uygulamalar

3.2. Uygulama Sürecinde Yaşanan Sorunlar

Öğrencilerin ifadelerinden dönem başladıktan ve uygulamaya çıktıktan sonra kaygıların arttığı anlaşılmaktadır. Uygulamaya başladıktan sonra özellikle yakın teması olma, karantinaya alınma, uygulamaya devam edememe gibi nedenlerle daha yoğun kaygı yaşadıklarını şu şekilde dile getirmişlerdir;

"Ben staja başlamadan önce herhangi bir kaygı durumu yaşamıyordum. Hocalar ve hemşire arkadaşlar tarafından zaten kontrol altına alındığını düşünüyordum bu sürecin. Kendimi de koruduğum sürece herhangi bir kaygı yaşamam diye düşünüyordum. Gayet normal ilerleyeceğini düşündüm bu sürecin. Ama arkadaşlarım karantina sürecine girmeye başladıkça kaygı düzeyim arttı. Aynı şekilde hastalara yaklaşımda tutumlarda hemşirelerin

tutumlarında da kendimi geri plana çekmeye başladım." (OG3, K9).

Öğrenciler uygulama sürecinde öğrenci sayısının fazla olması, eğitim sürecinde yaşanan belirsizlik, öğretim elemanlarının yeterince ilgilenmemesi gibi okul ve öğretim elemanı kaynaklı sorunlar yaşadıklarını ve bu sorunların kaygı seviyelerini artırdığını dile getirmişlerdir. Öğrenciler özellikle öğrenci sayısının fazla olmasına vurgu yapmışlardır. Bu konuda bir öğrenci;

"Ben yüz yüze eğitiminin olması taraftarıyım uygulama dersinde. Ama biz kliniklerde fazla kişi olarak görev aldık. Yani ben kadın doğum kliniğindeyim. Biz 6 kişiyiz ve yeri geldi 4-5 intörnün bir arada olduğu günler oldu. Bizim için ne kadar yararlı orası tartışılır. Sonuçta iş bölümünde de sıkıntı oluyor. Zaten pandemi dönemindeyiz fazla hasta

yok. Hani fazla bir şey öğrenemiyormuşuz gibi bir şey oluyor.” (OG2, K4).

Öğrencilerin uygulama sürecinde yaşadıkları sorunların bir diğer nedeni ise uygulamaya çıkılan kurum ve kurum prosedürleri kaynaklı olduğu ifade edilmiştir. Öğrenciler bu konuda koruyucu ekipman yetersizliği, pozitif hastalara yönelik prosedürlerin net olmaması gibi sorunları dile getirmişlerdir. Ayrıca sağlık çalışanlarının ilgisizliği, hasta ve sağlık çalışanlarının maske, mesafe gibi koruyucu önlemlere yeterince dikkat etmemeleri de öğrencilerin değindiği sorunlardandır. Bu konuda öğrencilerin ifadelerinden bazıları aşağıda belirtilmiştir.

“Sıkıntı bence hastanenin bize sunduğu imkanlarda. Eğer daha çok serviste staj yapma alanımız olsaydı ya da her serviste bir ya da iki intörn düşmüş olsaydı bu kadar tedirgin olmayacaktık. Stajlarımız bu kadar tatil şeklinde, ödev şeklinde geçmeyecekti.” (OG2, K5).

“Biz tedaviye çıktığımız zaman ya da vital alacağımız zaman çoğu hastanın odasına girdiğimizde hiçbir hastanın veya hasta yakınının uyarılara rağmen maske kullanmadığını farkına vardım.” (OG2, K7).

Öğrenciler uygulama sürecinde yaşadıkları bu sorunlara ek olarak sosyal çevrelerinin olumsuz davranışlarına maruz kaldıklarını da dile getirmişlerdir. Hemşirelik öğrencisi oldukları ve hastanede uygulama yaptıklarından dolayı bulaş riski nedeniyle yakın çevresindeki kişilerin kendileriyle görüşmek istemediklerini ve bu nedenle kendilerini kötü hissettiklerini dile getirmişlerdir.

“Hemşirelik öğrencisi olduğumuzu, hastaneye çıktığımızı bilen arkadaşlarımızın ya da yakın çevremizdeki insanların bizimle görüşme sıklığı ya da görüşürken ki mesafesinin artması... Nöbetim bitti, eve dönüyorum değil de işim vardı, işimi hallettim demek daha güvenilir geliyor. Çünkü hastaneden geldim ya da hastaneye gidiyorum, hastanede çalışıyorum gibi cümleler kurduğumuz zaman insanların ön yargısıyla karşı karşıya kalıyoruz.” (OG2, K1).

Öğrencilerin uygulama sürecinde yaşadığı sorunlar, korku ve kaygılar hasta bakımında isteksiz ve çekingen davranmalarına, hasta odalarına girmek istememelerine ya da hızlıca işlerini bitirip çıkmalarına neden olmuştur. Bu nedenle uygulamadan yeterince verim alamadıklarını, bakım verici rollerini tam olarak yerine getiremediklerini ve durumun kendilerini rahatsız ettiğini dile getirmişlerdir.

“İntörnlüğümüzün pandemi sürecine denk gelmesi şahsen bizim açımızdan sıkıntı yarattı; çünkü öğrenmek istediğin uygulamaları tam anlamıyla uygulayamıyorum ve hastaya çekimser davranıyorum ve yaptığım uygulamalardan kendimi tam anlamıyla emin hissetmiyorum. Yani hastaya tam anlamıyla tedavi veremediğimi düşünüyorum.” (OG2, K7).

“Pandemi sürecinde hastanın yanına ya sadece tedavi için girip çıktığımız için pek bakım verici rolümüzü kullandığımızı düşünüyorum. O yönde eksikliğimiz var diye düşünüyorum.” (OG2, K4).

“Hasta odasında olabildiğince kısa kalmaya çalışıyorduk, işimizi halledip çıkıyorduk. Sadece zorunlu tedavilerde ve

ilaç tedavilerine girip çıkıyorduk. Nasıl desem korkudan dolayı herhalde temas suresini kısaltmak için.” (OG2, K4).

3.3. Öğrencilerin Salgın Sürecinin Hemşirelik Eğitimine Etkisi Konusundaki Görüşleri

Öğrenciler salgının hemşirelik eğitimini olumsuz etkilediğini; uzaktan eğitimle hem teorik derslerin hem uygulamalı derslerin verimsiz geçtiğini; salgının ilk başladığı dönem uzakta eğitime geçildiğinde aldıkları mesleki dersleri kayıp dersler olarak gördüklerini ve dersleri yeterince öğrenemediklerini dile getirmişlerdir. Öğrencilerin genel olarak görüşü hemşirelik eğitiminin uzaktan yürütülemeyeceği yönündeyken; bir öğrenci tercihin öğrenciye bırakılması, uzaktan ya da yüz yüze eğitim almaya öğrencinin karar vermesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca öğrenciler mezun olmadan önce genel uygulama dersini pratiklerini geliştirecekleri bir avantaj olarak görmelerine ve klinik uygulamaya çıkma konusunda istekli olmalarına rağmen uygulamaların verimsiz geçtiğinden, temaslı ya da pozitif olmaları nedeniyle eğitimin sürekli kesintiye uğradığından, uygulamalara adapte olamadıklarından, dolayısıyla yeterince uygulamaya çıkamadıklarından yakınmışlardır. Bu konuda öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“Yani ben verim alabildiğimi düşünmüyorum. Ya temaslı oluyoruz ya hemşireyiz temaslı oluyor ya da hekim temaslı oluyor. Elimizde olmadan sürekli bir karantina sürecindeyiz. Sanmıyorum verimli geçtiğini.” (OG2, K3).

“Tam intörn olduğumuz dönemde hastaları tamamıyla tanyabileceğimiz, gerçekten tam bir hemşire gibi olabileceğimiz bir dönemde hastalara yaklaşmakta zorluk çektiğimiz için korktuğumuz ve çekindiğimiz için ben de çok fazla verim alamamaya başladım stajdan.” (OG2, K1).

3.4. Öğrencilerin Sürece İlişkin Önerileri

Öğrenciler kaygıları, endişeleri, tedirginlikleri olmasına rağmen genel olarak yüz yüze eğitim istediklerini ve hemşirelik eğitiminin uzaktan eğitimle yürütülemeyeceğini dile getirmişlerdir. Belirsizliklerin kendilerini olumsuz etkilediğini, verilen kararların net olması gerektiğini, online eğitimi verimsiz ve yetersiz bulduklarını, uygulama alanlarının artırılmasını ve öğrenci sayısının azaltılmasını istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca süreçte kendilerine de söz hakkı verilmesini ve alınan kararlara katılmak istediklerini ifade eden öğrenciler, eğitimleri ve sağlıkları arasında bir ikilem yaşadıklarını ve bu konuda da desteğe ihtiyaçları olduğunu vurgulamışlardır. Bu konuda bir öğrenci;

“Yani taşıyıcı olmaktan korktum. Sadece kendimi değil ailemi de düşünmek zorundaydım. Ara tatile girdiğimde de izole edip gelmeyi düşünüyordum. Sadece yani eğitim olarak değil ailemiz olarak da düşünmek zorunda olduğumuzun farkına vardım. Genel olarak hep bir ikilem içerisinde kaldık.” (OG2, K3) şeklinde görüşünü belirtirken diğer öğrencilerin konu hakkında önerilerinden bazıları aşağıda belirtilmiştir.

“Üniversite ya tamamıyla yüz yüze eğitim kararı aldıysa bunu devam ettirmeli ya da diğer üniversitelerin yaptığı gibi online eğitimi devam ettirmeliydi diye düşünüyorum. Yani bize bir hafta eğitim, bir hafta tatil, bir hafta staj

şeklinde değil ya tamamen kalıp ya da tamamen online eğitime geçilmesi taraftarıyım.” (OG2, K7).

“Yani bunu online olarak yapmayı istemezdim açıkçası öğrenciler açısından. Ama öğrencilerin görüşlerini almaya dikkat ederdim. Daha doğrusu öğrencilerin görüşlerini aldıktan sonra ortak bir paydada onları buluşturmayı isterdim.” (OG2, K2).

4. Tartışma

Hemşirelik son sınıf öğrencilerinin koronavirüs salgını sürecinde hastanede uygulama yapmaya ilişkin yaşadıkları kaygıları ortaya çıkarmak amacıyla yapılan bu odak grup çalışmasında; öğrencilerin yaşadığı duygular, uygulama sürecinde yaşanan sorunlar, öğrencilerin salgın sürecinin hemşirelik eğitimine etkisi konusunda görüşleri ve öğrencilerin sürece ilişkin önerileri olmak üzere dört ana tema belirlenmiştir.

Salgınlar toplumları pek çok açıdan olumsuz etkileyen durumlardır. Salgınların etkilediği önemli alanlardan bir tanesi de eğitimidir. Salgın sürecinde öğrenciler hem sağlıkları hem de eğitimlerinin devamı konusunda endişe yaşamaktadırlar. Yapılan çalışmalar salgınlarda öğrencilerin özellikle de sağlık alanında öğrenim gören öğrencilerin kaygı seviyelerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Wong ve ark., 2004; Wong ve ark. 2007; Goulia ve ark., 2010; Oh ve ark., 2017; Elrggal ve ark., 2018; O’Sullivan ve Phillips, 2019; Blanco-Donoso ve ark., 2020; Al-Rabiaah ve ark., 2020; Cao ve ark., 2020; Islam ve ark., 2020; Savitsky, 2020). Çalışmamıza katılan öğrencilerin de kaygı yaşadığı belirlenmiştir.

Öğrenciler koronavirüse yakalanma, temaslı olma, taşıyıcı olma, bulaştırma, yaşanan belirsizlikler, uzaktan öğrenmenin zorlukları, temaslı ya da enfekte olduklarında karantinaya girmeleri nedeniyle eğitimlerinin kesintiye uğraması gibi nedenlerle kaygı yaşamaktadırlar. Yapılan diğer çalışmalarda öğrencilerin benzer kaygılar yaşadıklarını göstermektedir (Wong ve ark., 2007; Goulia ve ark., 2010; Ikhlag ve ark., 2020; Jamdar, 2020; Meo ve ark., 2020; Yakar ve ark., 2020; Saddik ve ark., 2020; Shanafelt ve ark., 2020; Savitsky, 2020).

Öğrencilerin kaygıları klinik uygulamaya başladıktan sonra kendisi ya da arkadaşlarının koronavirüse yakalanması ya da temaslı olması nedeniyle karantinaya alındıklarında artmıştır. Cao ve ark. (2020) da çalışmalarında yakınlarında koronavirüse yakalanan birinin olmasının öğrencilerin kaygısını artırdığını dile getirmişlerdir.

Hemşirelik eğitimi teorik ve uygulamadan oluşmaktadır. Klinik uygulamalar hemşirelik öğrencileri için hemşirelik programlarının en stresli bölümünü oluşturmaktadır (Beck ve Srivastava, 1991; Sharif ve Masoumi, 2005). Yapılan çalışmalar hemşirelik öğrencilerinin özellikle klinik uygulamalarda yüksek kaygı düzeyine sahip olduklarını göstermektedir (Sharif ve Masoumi, 2005; Benner ve ark., 2009; Chernomas ve Shapiro, 2013; Labrague, 2013; Chen ve ark., 2015; John ve Al-Sawad, 2015; Sancar ve ark., 2018; Macauley ve ark. 2018;

Savitsky ve ark., 2020).

Sağlık kuruluşları koronavirüse yakalanma açısından daha riskli alanlardır. Koronavirüse yakalanma ihtimali arttıkça kaygı da artmaktadır (Artan ve ark., 2020). Koronavirüs salgını da öğrencilerin yaşadığı stresin daha fazla yaşanmasına ve yeni kaygılara neden olmuştur. Söğüt ve ark. (2020)’nın çalışmasında hastane ziyaretinin bile öğrencilerin kaygı seviyesinin artmasına neden olduğu görülmektedir (Söğüt ve ark., 2020). Bizim çalışmamıza katılan öğrenciler ise bir dönem boyunca hastanede uygulama yapan öğrencilerden oluşmaktadır ve koronavirüse yakalanma ve bulaştırıcı olma kaygılarını bu süreçte daha yoğun yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Söğüt ve ark. (2020)’nın ebelik öğrencileri ile yaptığı çalışmada ebeveynlerinde veya akrabalarında kronik hastalığı olan öğrencilerin kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışmamıza katılan öğrencilerde benzer şekilde kaygı yaşamaktadır. Ek olarak öğrenciler uygun kişisel koruyucu ekipmana erişim konusunda kaygı yaşamaktadır. Shanafelt ve ark. (2020) da çalışmalarında sağlık çalışanlarının uygun kişisel koruyucu ekipmana erişim konusunda yaşadıkları kaygılardan bahsetmektedir. Salgın sürecinde koruyucu önlemlere uyum oldukça önemlidir. Hastane uygulamaları sürecinde sağlık çalışanlarının ve hastaların bu önlemlere yeterince uymaması öğrencilerin kaygılarını artırmıştır. Sağlık çalışanlarının hem kendilerinin hem hastaların sağlığını korumak hem de eğitim amacıyla beraber çalıştıkları öğrencilere örnek olmak adına koruyucu önlemler konusunda daha dikkatli ve bilinçli olmaları öğrencilerin yaşadığı kaygıyı azaltma açısından önemlidir. Hastaneye yatışı yapılan her hastaya rutin koronavirüs testi yapılması hem sağlık çalışanlarını ve öğrencileri korumak hem de kaygı seviyelerini azaltmak açısından faydalı olacaktır.

Kaygı, öğrencilerin yaşam kalitelerini, eğitimlerini ve klinik uygulamalarını olumsuz etkileyen, öğrencilerin eğitim programından ayrılmasına neden olabilen bir faktördür (Rafati ve ark., 2017; Sanad, 2019). Öğrencilerin mesleğe hazırlanması açısından önemli olan klinik uygulama öncesi öğrencilerin kaygı düzeylerinin azaltılması, bu konuda destek sağlanması ve uygun uygulama ortamlarının hazırlanması önemlidir. Çalışmamızda öğrenciler özellikle öğrenci sayılarının fazlalığından ve yeterince uygulama yapamamaktan yakınmaktadırlar. Son yıllarda hemşirelik kontenjanlarının hızla artırılmasına bağlı normal süreçte yaşanan sorunlar salgın sürecinde de sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kliniklerde olması gerekenden fazla öğrenci olması koronavirüs riskini ve dolayısıyla öğrencilerin kaygılarını artırmaktadır.

Hemşirelik bakım temelli bir meslektir ve mezuniyet öncesi dönemde öğrencilere bakım becerileri öğretilmiş olmalıdır. Salgın sürecinde öğrencilerin bakım verici rollerini yeterince yerine getiremedikleri görülmektedir. Öğrenciler hasta odasına girmek istememekte, hasta bakımında isteksiz ve çekingen davranmakta, asgari

düzeyde bakım sağlamak ve hızla işini bitirip hasta odasından ayrılmaktadırlar. Güney Kore'deki MERS salgını sırasında yapılan bir araştırmada da benzer şekilde kaygı arttıkça verilen bakımın olumsuz etkilendiğinden bahsedilmektedir (Oh ve ark., 2017).

Öğrencilerin kaygı yaşamasında en önemli faktörlerden biri belirsizliktir. Savitsky (2020)'nin çalışmasında öğrenciler öğretim elemanlarından ve fakülteden yaşanan belirsizliği en aza indirmelerini, öğretim programındaki herhangi bir değişikliği asgariye indirmek, değişikliklerle ilgili bilgileri mümkün olan en kısa sürede duyurmak, akademik yıl ve sınavların devamı hakkında güncel bilgiler sağlamak dahil olmak üzere istikrarlı bir eğitim çerçevesi sürdürmelerini beklediklerini belirtmektedirler (Savitsky, 2020). Çalışmamıza katılan öğrencilerin görüş ve isteklerinin bu çalışmayla paralel olduğu söylenebilir. Bu süreçte belirsizlikleri minimuma indirmek, öğrencilere destek olmak ve baş etmelerini güçlendirerek yaşanan kaygıları en aza indirmek önemlidir. Koronavirüs salgınından özellikle sağlık çalışanları ve sağlık alanında öğrenim görmekte olan öğrenciler olumsuz etkilenmiştir. Hâlihazırda çalışmakta olan sağlık çalışanlarına oranla ilk kez hastane gibi kaotik bir ortamı gören, ilk kez klinik uygulamayı deneyimleyen öğrencilerde kaygı daha fazla, baş etme deneyim ve tecrübesi daha az olacaktır. Benzer şekilde Huang ve ark. (2020) da hemşirelerin öğrencilere oranla daha güçlü duygusal tepkileri olduğunu, öğrencilerden daha fazla problem odaklı başa çıkma yöntemlerini kullandıklarını belirtmişlerdir.

5. Sonuç

Hemşirelik son sınıf öğrencilerinin koronavirüs salgını sürecinde hastanede uygulama yapmaya ilişkin yaşadıkları kaygıları ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmanın sonucunda öğrencilerin koronavirüse yakalanma, temash olma, ailelerine, hastalara ya da sağlık çalışanlarına bulaştırma ve taşıyıcı olma, eğitimlerinin kesintiye uğraması konusunda kaygı yaşadığı; dönem başladığında ve uygulamaya çıktığında kaygılarının arttığı; öğrencilerin özellikle sürecin belirsizliği, salgının seyrinin nasıl olacağının bilinmemesi, klinik uygulamaya başlayıp başlayamama, başladıklarında devam edememe gibi konularda kaygı yaşadığı; öğrenci sayısının fazla olmasına bağlı sorunlar yaşandığı, uygulamaların verimsiz geçmesi ve bakım verici rollerini yerine getirmede zorlandıkları belirlenmiştir.

Öğrencilerin uygulama sürecinde öğrenci sayısının fazla olması, eğitim sürecinde yaşanan belirsizlik ve öğretim elemanlarının yeterince ilgilenmemesi gibi okul ve öğretim elemanı kaynaklı sorunlar yaşadıkları ve bu sorunların öğrencilerin kaygı seviyelerini artırdığı belirlenmiştir.

Salgın, her açıdan kendimizi değerlendirmemiz ve gelecekte benzer durumlara hazıroşluk açısından bir fırsat oluşturmaktadır. Tamamen toplumsal bir bağışıklığın gerçekleşmesi zamana bağlıdır. Üniversiteler salgının başladığı süreçten itibaren yüz yüze eğitimden

uzak kalmıştır. Yüz yüze eğitim başladığında öğrencilerin çoğunun benzer duygular ve deneyimler yaşaması kaçınılmaz olacaktır. Üniversiteler yüz yüze eğitime başladığında pandemi ve etkileri ile mücadele edebilmek için yapılan çalışmaların sonuçlarından elde edilen veriler önemli olacaktır. Öğrencilerin kaygılarını azaltmak amacıyla bu verilerin eğitim planlarının oluşturulmasında kullanılması, eğitim sürecinde yaşanan belirsizliklerin en aza indirilmesi, öğrencileri bu zorlu dönemde cesaretlendirip destekleyerek kaygılarının azaltılması, baş etme stratejileri öğretilmesi gerekmektedir. Ayrıca öğrencilerin kaygı durumunda bir değişiklik olup olmadığını ve durumun zorluklarını aşmak için çeşitli başa çıkma stratejilerini kullanıp kullanmadığını değerlendirmek için ek araştırmalar planlanması önerilmektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Tüm yazarlar, makalenin tasarımına, uygulanmasına ve analizine ortak katkıda bulunmuş olup, makalenin son halini incelediğini ve onayladığını beyan eder.

Çatışma Beyanı

Yazarlar bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Onay/Hasta Onamı

Çalışma için Düzce Üniversitesi Girişimsel Olmayan Sağlık Çalışmaları Etik Kurulu'ndan 07.12.2020 tarih ve 2020/263 sayılı izin ve Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'ndan izin alınmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Bu çalışma için herhangi bir destek alınmamıştır.

Kaynaklar

- Al-Rabiaah A, Tamsah MH, Al-Eyadhy AA, Hasan GM, Al-Zamil F, Al-Subaie S. 2020. Middle East Respiratory Syndrome-Corona Virus (MERS-CoV) associated stress among medical students at a university teaching hospital in Saudi Arabia. *J Infection and Public Health*, 13(5): 687-691.
- Artan T, Atak I, Karaman M, Cebeci F. 2020. Koronavirüs (COVID-19) salgınında sosyodemografik özellikler, psikolojik sağlık ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *Electronic Turkish Stud*, 15(6): 79-94.
- Beck DL, Srivastava R. 1991. Perceived level and sources of stress in baccalaureate nursing students. *J Nursing Educ*, 30(3): 127-133.
- Benner P, Benner PE, Tanner CA, Chesla CA. 2009. Expertise in nursing practice: Caring, clinical judgment, and ethics. Springer Publishing Company, NewYork, USA. pp: 491.
- Blanco-Donoso LM, Garrosa E, Moreno-Jiménez J, GálvezHerrer M, Moreno-Jiménez B. 2020. Occupational psychosocial risks of health professionals in the face of the crisis produced by the COVID-19: From the identification of these risks to immediate action. *IJNS Advances*, 2: 100003. DOI: 10.1016/j.ijnsa.2020.100003.
- Cao W, Fang Z, Hou G, Han M, Xu X, Dong J. 2020. The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Res*, 287: 112934. DOI:

- 10.1016/j.psychres.2020.112934.
- Chen CJ, Chen CY, Sung HC, Hsieh TC, Lee MS, Chang CY. 2015. The prevalence and related factors of depressive symptoms among junior college nursing students: a cross-sectional study. *J Psychiatr Ment Health Nurs*, 22(8): 590-598. DOI: 10.1111/jpm.12252.
- Chernomas WM, Shapiro C. 2013. Stress, depression, and anxiety among undergraduate nursing students. *IJNES*, 10(1): 255-266.
- Chew NW, Lee GK, Tan BY, Jing M, Goh Y, Ngiam NJ. 2020. A multinational, multicentre study on the psychological outcomes and associated physical symptoms amongst healthcare workers during COVID-19 outbreak. *Brain, Behavior, and İmmun*, 88: 559-565.
- Elrggal ME, Karami NA, Rafea B, Alahmadi L, Al Shehri A, Alamoudi R. 2018. Evaluation of preparedness of healthcare student volunteers against Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV) in Makkah, Saudi Arabia: a cross-sectional study. *J Public Health*, 26(6): 607-612. DOI: 10.1007/s10389-018-0917-5.
- Goulia P, Mantas C, Dimitroula D, Mantis D, Hyphantis T. 2010. General hospital staff worries, perceived sufficiency of information and associated psychological distress during the A/H1N1 influenza pandemic. *BMC Infectious Diseases*, 10(1): 1-11.
- Ikhlag A, Bint-E-Riaz H, Bashir I, Ijaz F. 2020. Awareness and attitude of undergraduate medical students towards 2019-novel corona virus. *Pakistan J Medical Sci*, 36(COVID19-S4): DOI: 10.12669/pjms.36.
- Islam MA, Barna SD, Raihan H, Khan MNA, Hossain MT. 2020. Depression and anxiety among university students during the COVID-19 pandemic in Bangladesh: A web-based cross-sectional survey. *PloS One*, 15(8): e0238162.
- Jamdar K. 2020. Attitude of students towards nursing profession during the COVID pandemic. *UGC Care J*, 31(37): 347-352.
- John B, Al-Sawad M. 2015. Perceived stress in clinical areas and emotional intelligence among baccalaureate nursing students. *J Indian Acad Appl Psychol*, 41(Special Issue 3): 75-84.
- Huang L, Lei W, Xu F, Liu H, Yu L. 2020. Emotional responses and coping strategies in nurses and nursing students during Covid-19 outbreak: A comparative study. *PLoS One*, 15(8): e0237303.
- Labrague LJ. 2013. Stress, stressors, and stress responses of student nurses in a government nursing school. *Health Sci J*, 7(4): 424-435.
- Macauley K, Plummer L, Bemis C, Brock G, Larson C, Spangler J. 2018. Prevalence and predictors of anxiety in healthcare professions students. *Health Professions Educ*, 4(3): 176-185.
- Meo SA, Abukhalaf AA, Alomar AA, Sattar K, Klonoff DC. 2020. COVID-19 pandemic: impact of quarantine on medical students' mental wellbeing and learning behaviors. *Pakistan J Medical Sci*, 36(COVID19-S4): 43-48. DOI: 10.12669/pjms.
- O'Sullivan TL, Phillips K. 2019. From SARS to pandemic influenza: the framing of high-risk populations. *Natural Hazards*, 98: 103-117.
- Oh N, Hong N, Ryu DH, Bae SG, Kam S, Kim KY. 2017. Exploring nursing intention, stress, and professionalism in response to infectious disease emergencies: the experience of local public hospital nurses during the 2015 MERS outbreak in South Korea. *Asian Nursing Res*, 11(3): 230-236.
- Rafati F, Nouhi E, Sabzevari S, Dehghan-Nayeri N. 2017. Coping strategies of nursing students for dealing with stress in clinical setting: a qualitative study. *Electron Physician*, 9(12): 6120-6128. DOI: 10.19082/6120.
- Roberts NJ, McAloney-Kocaman K, Lippiett K, Ray E, Welch L, Kelly C. 2021. Levels of resilience, anxiety and depression in nurses working in respiratory clinical areas during the COVID pandemic. *Respiratory Medicine*, 176: 106219.
- S.B. 2020. T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Rehberi. URL: <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-rehberi.html> (erişim tarihi 05.11.2020).
- Saddik B, Hussein A, Sharif-Askari FS, Kheder W, Temsah MH, Koutaich RA. 2020. Increased levels of anxiety among medical and non-medical university students during the COVID-19 pandemic in the United Arab Emirates. *Risk Manag and Healthcare Policy*, 13: 2395-2406.
- Sanad HM. 2019. Stress and anxiety among junior nursing students during the initial clinical training: a descriptive study at college of health sciences. *Univ of Bahrain Am J Nurs Res*, 7(6): 995-999. DOI: 10.12691/ajnr-7-6-13.
- Sancar B, Yalcin AS, Acikgoz I. 2018. An examination of anxiety levels of nursing students caring for patients in terminal period. *Pakistan J Med Sci*, 34(1): 94-99. DOI: 10.12669/pjms.34.1.4285.
- Savitsky B, Findling Y, Erel A, Hendel T. 2020. Anxiety and coping strategies among nursing students during the Covid-19 pandemic. *Nurse Educ in Practice*, 46: 102809.
- Shanafelt T, Ripp J, Trockel M. 2020. Understanding and addressing sources of anxiety among health care professionals during the COVID-19 pandemic. *JAMA*, 323(21): 2133-2134. DOI: 10.1001/jama.2020.5893.
- Sharif F, Masoumi SA. 2005. Qualitative study of nursing student experiences of clinical practice. *BMC Nurs*, 4: 6. DOI: 10.1186/1472-6955-4-6.
- Söğüt S, Dolu İ, Cangöl E. 2020. The relationship between COVID-19 knowledge levels and anxiety states of midwifery students during the outbreak: A cross-sectional web-based survey. *Pers in Psychiatric Care*, 2020: 1-7. DOI: 10.1111/ppc.12555.
- Üstün Ç, Özçiftçi S. 2020. COVID-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. *Anadolu Klin*, 25: 142-153.
- Yakar B, Öztürk Kaygusuz T, Pirincci E, Onalan E, Ertekin YH. 2020. Knowledge, attitude and anxiety of medical students about the current COVID-19 outbreak in Turkey. *Family Practice and Palliative Care*, 5(2): 36-44.
- WHO. 2020. WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19-11 March 2020. URL: <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-direktör-genel-saçılış-açıklamaları-at-the-media-brifing-on-the-19-11-mart-2020> (erişim tarihi 05.10.2020).
- Wong TW, Gao Y, Tam WWS. 2007. Anxiety among university students during the SARS epidemic in Hong Kong. *Stress and Health: J Int Soc for the Invest of Stress*, 23(1): 31-35.
- Wong JG, Cheung EP, Cheung V, Cheung C, Chan MT, Chua SE. 2004. Psychological responses to the SARS outbreak in healthcare students in Hong Kong. *Medical Teacher*, 26(7): 657-659.